

VALTIOEUVESTON KANSLIAN JULKAISUJA 2023:14

Keskustelupaperi: Kognitiivinen intruusio

Miksi hybridivaikuttaminen toimii?

Käyttätymistieteellinen ennakointi ja tieto tulevaisuuden hallinnossa,
Valtioneuvoston kanslia

VALTIOEUVESTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2023:14

Keskustelupaperi: Kognitiivinen intruusio

Miksi hybrdivaikuttaminen toimii?

Käyttäytymistieteellinen ennakointi ja tieto tulevaisuuden hallinnossa,
Valtioneuvoston kanslia

Valtioneuvoston kanslia Helsinki 2023

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvoston kanslia

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for Your own personal use. Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-383-440-8

ISSN pdf: 2490-1164

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Keskustelupaperi: Kognitiivinen intruusio Miksi hybridivaikuttaminen toimii?

Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2023:14

Julkaisija Käyttätymistieteellinen ennakointi ja tieto tulevaisuuden hallinnossa, Valtioneuvoston kanslia

Tekijä/t Matti Heino, Emmi Korkalainen, Maarit Lassander, Ville Ojanen, Jarno Tuominen
Kieli suomi

Sivumäärä 27

Tiivistelmä

Hybridivaikuttamisessa on kyse valtiollisten tai ei-valtiollisten toimijoiden toiminnasta, jonka tavoitteena on heikentää liberaalien demokratioiden päätöksentekokykyä, vaarantaa niiden koskemattomuutta sekä kuormittaa niiden tilannetietoisuutta ja toimintavalmiuksia. Hybridi-vaikuttamisen keskeisenä tavoitteena on vaikuttaa kohteen päätöksentekokykyyn. Tässä julkaisussa keskitytään erityisesti informaatiovaikuttamiseen ja psykologiseen vaikuttamiseen hybridivaikuttamisen muotoina.

Tässä julkaisussa hahmotellaan poikkeuksellista termiä kognitiivinen intruusio (cognitive intrusion) korostamaan sellaisia psykologisia ja sosiaalisia painostus- ja tehokeinoja, joilla voi olla vaikutusta hybridivaikuttamisen tehokkuuteen. Julkaisun tavoitteena on havainnollistaa sellaisia tehokeinoja, joilla pyritään aggressiivisesti muuttamaan kohdehenkilön tai -ryhmän tietoisuutta ja käyttäytymismalleja. Tämä voi tapahtua muun muassa ennakkoluuloja, yhteiskunnallisia narratiiveja sekä vakiintuneita asenteita ja uskomuksia hyödyntämällä. Keskustelupaperi etenee yksilötason vaikuttamisesta yhteisötason efekteihin, jotka osaltaan edistävät tai hidastavat yhteiskuntatason ilmiöitä.

Tämän keskustelunavauksen tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään paremmin, missä määrin kognitiivinen intruusio voi lisätä hybridivaikuttamisen tehokkuutta, sekä valaista, millaisten mekanismien kautta se voi vaikuttaa yksilöihin ja yhteiskuntiin. Keskustelupaperin tarkoituksena on herättää keskustelua myös siitä, millä tavoin hybridivaikuttamista voitaisiin torjua tehokkaammin psykologisia taustavaikuttimia ymmärtämällä.

Julkaisu pohjautuu Euroopan Hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskuksen ja Euroopan komission yhteisen tutkimuskeskuksen hybridiuhkien konseptimalliin sekä aiempiin psykologian alan ja kompleksisuustieteiden käsitteenmäärittelyihin. Tämän keskustelunavauksen tavoitteena on tuottaa ihmiskeskeisempi, käyttäytymistieteellinen näkökulma hybridiuhkien tarkasteluun. Julkaisun tavoitteena ei ole antaa tyhjentävää kuvausta psykologisten toimintamallien ja tapahtumaketjujen merkityksistä hybridivaikuttamisen taustalla.

Klausuuli Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston kanslian Käyttätymistieteellinen ennakointi ja tieto tulevaisuuden hallinnossa -toimintaa. Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

Asiasanat käyttäytymisen psykologia, käyttäytymistieteet, hybridivaikuttaminen, hybridiuhat

ISBN PDF 978-952-383-440-8

ISSN PDF 2490-1164

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-440-8>

Diskussionsunderlaget: Kognitivt intrång Varför fungerar hybridpåverkan?

Statsrådets kanslis publikationer 2023:14

Utgivare Teamet för beteendepolitik i Finland (FINBEPOL), Statsrådets kansli

Författare Matti Heino, Emmi Korkalainen, Maarit Lassander, Ville Ojanen, Jarno Tuominen

Språk finska **Sidantal** 27

Referat

Hybridpåverkan går ut på att statliga eller ickestatliga aktörer agerar med målet att försvaga liberala demokratiers beslutsförmåga, äventyra deras integritet samt belasta deras lägesuppfattning och handlingsberedskap. Det centrala målet för hybridpåverkan är att påverka objektets förmåga att fatta beslut.

I den här publikationen behandlas en exceptionell term, kognitivt intrång (eng. cognitive intrusion), för att betona olika psykologiska och sociala påtrycknings- och effektmedel som kan inverka på hur effektiv hybridpåverkan är. Målet med publikationen är att belysa olika effektmedel som används på ett aggressivt sätt med avsikten att ändra en målpersons eller en målgrupps medvetenhet och beteendemönster. Detta kan åstadkommas bland annat genom att använda fördomar, samhällliga narrativ samt etablerade attityder och föreställningar. Diskussionsunderlaget behandlar påverkan på individnivå och effekter på samfundsnivå som främjar eller fördröjer olika fenomen på samhällsnivå.

Målet med diskussionsunderlaget är att eftersträva en bättre förståelse av i vilken mån kognitivt intrång kan göra hybridpåverkan effektivare samt belysa genom vilka mekanismer det kan påverka individer och samhällen. Avsikten med diskussionsunderlaget är även att inleda en diskussion om hur hybridpåverkan kan bekämpas på ett effektivare sätt genom att förstå de psykologiska bakgrundsfaktorerna.

Publikationen är baserad på den konceptmodell för hybridhot som Europeiska kompetenscentret för motverkande av hybridhot och Europeiska kommissionens gemensamma forskningscentrum använder samt på tidigare begreppsdefinitioner inom psykologi och komplexitetsvetenskaper. Syftet med diskussionsunderlaget är att skapa ett mera människocentrerat och beteendevetenskapligt perspektiv på granskningen av hybridhot. Syftet med publikationen är inte att ge en uttömmande beskrivning av vilken betydelse olika psykologiska verksamhetsmodeller och händelseförlopp har mot bakgrund av hybridpåverkan.

Klausul Denna publikation har utarbetats som en del av verksamheten för beteendevetenskaplig framsyn och kunskap i framtidens förvaltning. Verksamheten finns i anslutning till statsrådets kansli. De som producerar informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis statsrådets ståndpunkt.

Nyckelord Beteendevetenskaper, Beteendepsykologi, Hybridpåverkan, Hybridhot

ISBN PDF 978-952-383-440-8

ISSN PDF 2490-1164

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-440-8>

Working paper: Cognitive intrusion Why hybrid influencing works?

Publications of the Prime Minister's Office 2023:14

Publisher Prime Minister's Office

Author(s) Matti Heino, Emmi Korkalainen, Maarit Lassander, Ville Ojanen, Jarno Tuominen
Language Finnish **Pages** 27

Abstract

Hybrid threat campaigns are a spectrum of actions conducted by state or non-state actors, whose goal is to undermine liberal democracies' decision-making, compromise their integrity and saturate their situational awareness and response capacities. Hybrid threat campaigns combine overt and covert military and non-military means. This publication focuses on information influence activities and psychological influencing as forms of hybrid operations.

The effectiveness of hybrid threat campaigns (including actions on the information domain and attempts at social engineering) depends on individual and collective psychological factors and different circumstantial factors. Understanding the psychology of hybrid threats is crucial to better deter campaigns and to mitigate their impact. In this discussion paper, we outline some key psychological concepts and mechanisms of action under the umbrella term cognitive intrusion. This working paper refers to the conceptual model of Hybrid threats developed by Hybrid Coe and the EC's JRC (The Landscape of Hybrid Threats: A conceptual model).

The aim of this working paper is to better understand the extent to which cognitive intrusion mechanisms can increase the effectiveness of hybrid activity and to illustrate how and why they can affect individuals and societies. The purpose of the discussion paper is also to stimulate discussion on how hybrid influence could be combated more effectively by understanding psychological background motives. The aim of the publication is not to provide an exhaustive description of the significance of psychological models and event chains behind hybrid influencing. Here we specifically focus on the underlying psychological mechanisms by which the decision-making capability of individuals and communities can get hampered.

Provision This publication has been carried out as part of the Finnish Behavioural Policy Team activities at the Prime Minister's Office. The content of the publication is the responsibility of the producers of information and the content may not represent the view of the Government.

Keywords Behavioural psychology, Behavioural sciences, Hybrid influencing, Hybrid threats

ISBN PDF 978-952-383-440-8

ISSN PDF 2490-1164

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-440-8>

Sisältö

1	Taustaa.....	7
2	Yksilö: Haavoittuvuus kognitiiviselle intruusiolle – keskeisenä periaatteena epävarmuuden vähentäminen	10
3	Yhteisö: Käyttäytymisen leviäminen yhteisöissä – sosiaalinen identiteetti sekä yksinkertaiset ja monimutkaiset tartunnat	13
4	Yhteiskunta: Sosiaalisen rakenteen häiriintyminen	17
	4.1 Destabilisaatio attraktorimaaston muutoksena.....	17
	4.2 Yhteiskunnallinen polarisaatio.....	21
5	Johtopäätökset	24
6	Lopuksi	26
	Muuta luettavaa	27

1 Taustaa

Hybridivaikuttamisessa on kyse valtiollisten tai ei-valtiollisten toimijoiden toiminnasta, jonka tavoitteena on heikentää liberaalien demokratioiden päätöksentekokykyä, vaarantaa niiden koskemattomuutta sekä kuormittaa niiden tilannetietoisuutta ja toimintavalmiuksia. Hybridivaikuttamisen keinovalikoima on laaja, ja siinä yhdistyvät sekä näkyvät että peitellyt sotilaalliset ja ei-sotilaalliset keinot. Tässä julkaisussa keskitytään erityisesti informaatiovaikuttamiseen ja psykologiseen vaikuttamiseen hybridivaikuttamisen muotoina.

Hybridivaikuttamisen, kuten esimerkiksi informaatioympäristöön liittyvän toiminnan ja toimijoiden manipulointiyritysten, tehokkuus riippuu osaltaan kohteen yksilöllisistä ja yhteisöllisistä psykologisista tekijöistä sekä erilaisista olosuhdetekijöistä. Hybridivaikuttamisen taustalla vaikuttavan psykologian ymmärtäminen onkin ratkaisevan tärkeää, jotta erilaisia vihamielisiä vaikutustoimia voidaan torjua ja niiden vaikutuksia lieventää tehokkaammin. Tämän julkaisun on tarkoitus toimia keskustelun avauksena, jossa hahmottelemme eräitä keskeisiä psykologisia käsitteitä ja toimintamekanismeja **kognitiivisen intruusion** (tunkeutumisen) kattotermin alle.

Tässä julkaisussa viitataan Euroopan Hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskuksen (Hybrid CoE) ja Euroopan komission yhteisen tutkimuskeskuksen (JRC) hybridiuhkien konseptimalliin (The Landscape of Hybrid Threats: A conceptual model). Konseptimallissa hahmotellaan hybridiuhkien neljä pääpilaria: Toimijat, toimijan soveltamat työkalut, toiminnan kohteena olevat vaikutuspiirit sekä toiminnan vaiheet, joiden tavoitteena on heikentää yksilöllisiä ja poliittisia päätöksentekovalmiuksia.

Tämän keskustelunavauksen tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään paremmin, missä määrin kognitiivisen intruusion mekanismit voivat lisätä hybridivaikuttamisen tehokkuutta, sekä valaista, miten ja miksi ne vaikuttavat yksilöihin ja yhteiskuntiin. Keskustelupaperin tarkoituksena on herättää keskustelua myös siitä, millä tavoin hybridivaikuttamisen negatiivisia vaikutuksia voitaisiin torjua tehokkaammin psykologisia taustavaikuttimia ymmärtämällä. Julkaisun tavoitteena ei ole antaa tyhjentävää kuvausta psykologisten toimintamallien ja tapahtumaketjujen merkityksistä hybridivaikuttamisen taustalla.

Tässä julkaisussa keskitymme erityisesti niihin hybridivaikuttamisen taustalla vaikuttaviin psykologisiin mekanismeihin, joilla yksilöiden ja yhteisöjen päätöksentekokykyä pyritään vaikeuttamaan. Käytämme poikkeuksellista termiä kognitiivinen intruusio (cognitive intrusion) korostaaksemme sellaisia psykologisia ja sosiaalisia painostus- ja tehokeinoja, joilla voi olla vaikutusta hybridivaikuttamisen tehokkuuteen. Tässä julkaisussa termillä ”kognitiivinen” viitataan poikkeuksellisesti päätöksenteon psykologisten perusteiden kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen, pelkän tiedonkäsittelyn sijaan. Laajennamme termin ”kognitiivinen” käyttöä kattamaan myös emotionaaliset ja sosiaaliset vaikutukset. Kognitioon kuuluvat tässä yhteydessä niin järki, tunteet, kokemukset kuin sosiaalinen kanssakäyminenkin.

Kognitiivinen intruusio voidaan ymmärtää hybridivaikuttamisen taustalla vaikuttavaksi, varsin tehokkaaksi mekanismiksi. Termi pitää sisällään kattavan joukon erilaisia menetelmiä ja keinoja, jotka hyödyntävät asenteellisia ja tilannekohtaisia tekijöitä, kuten uskomuksia, ennakkoluuloja sekä vakiintuneita poliittisia asenteita. Kognitiivisen intruusion tavoitteena on ihmisten ja yhteisöjen käyttäytymiseen vaikuttaminen sekä niiden arvojärjestelmien, käsitysten ja maailmankatsomusten muokkaaminen. Kognitiivista intruusiota voidaan pitää hybridivaikuttamisen yhteisenä nimittäjänä kaikilla sen osa-alueilla, ja se toimii linssinä, jonka kautta hybridivaikuttamista voidaan tarkastella. Hybridivaikuttamisen toimivuus perustuu kognitiiviseen intruusion tehokkuuteen, vaikka vaikuttamisen lopputuloksien ennustaminen ei olekaan yksioikoista.

Kognitiivisessa intruusiossa pyritään muuttamaan kohdehenkilön tai -ryhmän tietoisuutta ja käyttäytymismalleja. Tämä tarkoittaa tietyn yhteiskunnan tai yhteisön hallitsevien ominaispiirteiden, näkemysten, arvojen ja yhteisten normien manipulointia suuntaan, joka saa kohteen tekemään hyökkääjän haluaman päätöksen. Yksinkertaistettuna voidaan todeta, että kognitiivisessa intruusiossa on tavoitteena hämmentää kohteena olevien ihmisten mieliä, ja siten myös näiden välisiä sosiaalisia suhteita ja yhteiskunnan ydintä. Kognitiivinen intruusiosprosessi nähdään asteittaisesti etenevänä, mutta toimiessaan se saattaa osoittautua erittäin tehokkaaksi. Pitkällä aikavälillä se voi horjuttaa ja polarisoida yhteiskunnan sosiopoliittista kenttää.

Intruusiolla tai tunkeutumisella tarkoitamme tässä yhteydessä aggressiivista rajojen, suvereniteetin ja itsemääräämisoikeuden loukkaamista. Termillä viitataan tässä yhteydessä hybridivaikuttamisen tekniikoista aina psykologiseen sodankäynnin tekniikkoihin ja taktiikkoihin, joiden yhteisenä tavoitteena on tunkeutua kohdehenkilöiden ja -yhteiskuntien psykososiaalisiin rakenteisiin. Tällainen vaikuttaminen on aina kohteelle vahingollista tai sen omien etujen vastaista.

Vihamielisen toimijan toteuttama kognitiivinen intruusio perustuu kokeilevaan näkemykseen ihmisen tiedonkäsittelystä ja sosiaalisesta käyttäytymisestä, hyödyntäen yksilöllisiä ja sosiaalisia haavoittuvuuksia. Se on tehokas väline sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla, sillä hybrdivaikuttaminen tapahtuu sosiaalisissa järjestelmissä. Näihin sosiaaliin järjestelmiin kuuluvat yksilöt, yhteisöt ja yhteiskunnat, jotka ovat yhteydessä toisiinsa, kehittyvät yhdessä ja vaikuttavat toisiinsa vastavuoroisesti. Näin ollen yksilöihin vaikuttaminen voi saada aikaan yhteisöissä ilmeneviä vaikutuksia, jotka taas edistävät yhteiskuntatason ilmiöitä. Esimerkiksi julkisen paineen ajamana säädetty laki voi asettaa rajoituksia yksilöiden ja yhteisöjen käyttäytymiselle tai vaihtoehtoisesti mahdollistaa niiden käyttäytymistä. Hybrdivaikuttamisen systeemisten vaikutusten vuoksi vihamielisen toimijan ei tarvitse ennakoita toimiansa tarkkoja sosiaalipoliittisia seurauksia ja vaikutuksia, koska vaikutukset ovat systeemisiä ja ennakoimattomia. Riittää, että toimija tietää vaikutusten olevan kielteisiä ja näin ollen toimijan edun mukaisia. Ohjaavana periaatteena on kylvää epäilyksen, sekaannuksen ja epäluottamuksen siemeniä.

Tämän keskustelunavauksen tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään paremmin, missä määrin kognitiivinen intruusio voi lisätä hybrdivaikuttamisen tehokkuutta, sekä valaista, miten ja miksi se vaikuttaa yksilöihin ja yhteiskuntiin. Keskustelupaperi pohjautuu Hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskuksen konseptimallin mukaisiin hybrdivaikuttamisen taktiikkoihin ja operaatioihin. Otamme kuitenkin askeleen konseptimallia pidemmälle kysymällä, miksi mallissa esitetyt tekniikat toimivat, etsien vastauksia käyttäytymistieteistä.

Tämä julkaisu on jaoteltu kuvaamaan yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien tasoja psykologian ja kompleksisuustieteiden käsitteiden kautta. Kuvailemme ihmisten tiedonkäsittelytapuuksia, joihin yksilöiden alttius kognitiiviselle intruusiolle perustuu; siinä perusperiaatteena on erityisesti epävarmuuden vähentäminen. Seuraavaksi etenemme käsittelemään sosiaalista identiteettiä ja sosiaalista tartuntaa perustavanlaatuisena mallina käyttäytymisen leviämiseksi yhteisöissä. Lopuksi hybrdivaikuttamisen kohteena olevan yhteiskunnan rakenteen häiriintymistä pyritään selittämään kompleksisuustieteen käsitteellä attraktorimaastosta. Päätämme keskustelunavauksen lyhyisiin johtopäätöksiin sekä keskeisiin kysymyksiin ja suosituksiin toimintaympäristön kartoittamiseksi tulevaa tutkimusta ja hybridiuhkien torjuntaan tähtäävien toimien suunnittelua varten.

2 Yksilö: Haavoittuvuus kognitiiviselle intruusiolle – keskeisenä periaatteena epävarmuuden vähentäminen

*Ennakoiva prosessointi*¹ viittaa teoriaan, jonka mukaan ihmisillä ja muilla eläimillä on luontainen motivaatio optimoida ulkoisesta maailmasta muodostettuja sisäisiä malleja, jotta yllätyksiä ja ennakoimattomuutta voitaisiin välttää. Toisin sanottuna ennakoivan prosessin pyrkimyksenä on vähentää koettua epävarmuutta. Tämä jo 1800-luvulla esitelty teoria ihmisten käyttäytymisestä on noussut uuteen suosioon, koska se kykenee valottamaan erilaisia, pitkään pohdittuja neurotieteisiin ja psykologiaan liittyviä kysymyksiä ja havaintoja. Ennakoivan prosessin teorian mukaan kokemuksemme perustuvat sisäisiin työmalleihin eli skeemoihin itsestämme, muista ja lähiympäristöstämme. Epävarmuuden vähentäminen taas on ihmisen tiedonkäsittelyn keskeinen periaate ja selittää osaltaan, miksi olemme haavoittuvaisia kognitiiviselle intruusiolle.

Ihmisaivoissa epävarmuuden väheneminen toteutuu hierarkkisesti alkaen alemman tason aistiennusteista, tunnetiloista ja ajatuksista, saavuttaen lopulta korkeamman asteen uskomusrakenteet maailmasta ja itsestä. Kun henkilön odotuksen ja kokemuksen välillä on ristiriita, syntyy ennustevirhesignaali. Tämä ristiriita yritetään poistaa hierarkkisesti. Epävarmuutta voidaan pyrkiä käsittelemään kahdella tavalla: Päivittämällä sisäistä mallia eli muuttamalla omia odotuksia ja uskomuksia — tai muuttamalla omaa todellisuutta vastaamaan sisäistä ennustetta. Psykologisesti epäjohdonmukaisia eli kognitiivisesti dissonanteja tilanteita kohdatessaan ihmiset pyrkivät yleensä muuttamaan tilannetta niin, että heidän kokemuksensa muuttuvat johdonmukaisiksi².

Yleinen virhe pyrkimyksissämme torjua vihamielistä vaikuttamista on jättää huomiotta epävarmuuden vähentämiseen liittyvät kognitiiviset, sosiaaliset ja tunnepitoiset näkökohdat. Mis- ja disinformaation torjunnassa keskitytään usein paikkansa pitävän tiedon saatavuuteen, jolloin oletetaan, että tosiasioiden perusteellinen selittäminen ja läpikäynti

1 Wheeler N. E., Allidina S., Long E. U., Schneider S. P., Haas I. J., Cunningham W. A. (2020), Ideology and predictive processing: Coordination, bias, and polarization in socially constrained error minimization

2 Festinger L. (1957) A Theory of Cognitive Dissonance

eliminoisi väärän tiedon vaikutuksen. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että esimerkiksi ilmastotieteen hyljeksiminen ei yleensä johdu tietämättömyydestä, vaan siihen vaikuttavat salaliittohenkisyys, pelot, identiteetin ilmaisu ja perustelut. Käytöksen taustalla onkin tarve vähentää henkilökohtaisten arvojen ja ympäröivästä tilanteesta tehdyn tulkinnan välistä epävarmuutta, sen sijaan, että henkilö keskittyisi aiheesta saatavilla olevaan objektiiviseen tietoon.

Epävarmuuden vähentämisellä on monia, laajalti tutkittuja ihmisten tiedonkäsittelyyn liittyviä seurauksia, joita kutsutaan kognitiivisiksi vinoumiksi. Esimerkiksi päättäessään, mikä on ”totta”, ihmisellä on usein taipumus uskoa näkemänsä tiedon paikkansapitävyyteen, ja seurata harkinnan sijasta ”vaistojaan” ja intuitiotaan. Tämän vuoksi väitteiden toistaminen tekee niistä uskottavampia, riippumatta siitä, pitävätkö väitteet varsinaisesti paikkansa. Tämä **kuvitteellinen totuusvaikutus** johtuu siitä, että ihmiset käyttävät asioiden paikkansapitävyyden todisteina **vihjeitä, kuten tuttuutta** (vastaava viesti on kohdattu ennenkin), prosessoinnin **sujuvuutta** (viesti ymmärretään vaivattomasti) ja **yhteenkuuluvuutta** (viesti integroituu olemassa oleviin muistirakenteisiin). Näiden vihjeiden voimakkuus kasvaa viestin toistumisen myötä.

Aktiivisen harkinnan sijaan olemme lisäksi alttiita **intuitiiviselle ja pinnalliselle ajattelulle** sekä omien henkilökohtaisten näkemystemme noudattamiselle. Sen sijaan, että kyseenalaistaisimme ja harkitsisimme näkemyksiämme uudelleen, keskitymme maailmankuvaamme tukevaan tietoon. On hyvä huomata, että tämä ei ole lähtökohtaisesti haitallista; epävarmoissa ympäristöissä **heuristiikkaan tai ”nyrkkisääntöihin”** tukeutuminen voi olla huomattavasti parempi strategia kuin kaikkien saatavilla olevien yksityiskohtaisten ja tilapäisten tietojen laaja pohdinta³. Vallitsevien maailmankatsomuksiemme kanssa ristiriidassa olevan tiedon sivuuttaminen palvelee meitä myös niissä tilanteissa, kun kohtaamme disinformaatiota, jonka tarkoituksena on kyseenalaistaa käsityksemme maailmasta. Hyödyllistä heuristiikkaa syntyy usein ruohonjuuritasolta; sitä voivat tutkia ja sen levittämistä voivat koordinoita toimijat, jotka haluavat edistää yhteisön vastustuskykyä tai psykologista puolustusta. Heuristiikasta tulee vastaavasti ongelma, kun vihamieliset toimijat pystyvät kaappaamaan sen käyttöönsä. Tällöin väärään tietoon perustuvia kognitiivisia rakenteita voi olla vaikea purkaa (ne jopa tuottavat väriä muistoja ja virheellisiä faktoja). Tämä näkyy siinä, että väärän tiedon vaikutus ihmisten päättelyyn jatkuu sen jälkeenkin, kun tieto on jo korjattu. Tätä kutsutaan niin sanotuksi **jatkuvan vaikutuksen efektiksi**.

3 Hogarth, R. M. (2012). When Simple Is Hard to Accept. In *Ecological Rationality: Intelligence in the World* (pp. 61–79). Oxford University Press

Tunteet ovat keskeinen osa ihmisen tiedonkäsittelyä. Esimerkiksi tunteisiin vetoaminen lisää tiedon vakuuttavuutta, ja pelkoa tuottamalla voidaan onnistuneesti muuttaa asenteita, aikomuksia ja käyttäytymistä. Tutkimukset ovat osoittaneet, että surun tunne saattaa vähentää hyväuskoisuutta, vihan on osoitettu edistävän uskoa poliittisesti yhtäpitävään, vaikkakin virheelliseen tietoon, ja sosiaalisen syrjäytymisen aiheuttamat kielteiset tunnekokemukset voivat lisätä alttiutta muun muassa salaliittoihin liittyvän informaation omaksumiselle.

Koska johdonmukaisuuden kokemuksesta on hyötyä kognitiiviselle toiminnalle, epävarmuuden lietsominen tällaisen johdonmukaisuuden heikentämiseksi on avainasemassa vastustajan horjuttamisessa. Epävarmuuden lisäämisen ohella vihamielinen toimija voi tyrkyttää valitsemiaan vaihtoehtoisia, korkeamman hierarkiatason selityksiä, jotka on erityisesti räätälöity vähentämään koettua epävarmuutta. Toisin sanottuna tuottamalla epävarmuutta ja tarjoamalla samanaikaisesti vaihtoehtoisen selityksen tapahtumille, vihamielinen toimija voi muokata käsityksiä ympäröivästä todellisuudesta. Nämä selitykset kohdistuvat ihmisen **psykykkisiin perustarpeisiin** (eli yhteenkuuluvuuden, autonomian ja pätevyuden tarpeeseen)⁴. Vihamielisen toimijan tavoitteena on luoda yleistä epävarmuutta, esimerkiksi ottamalla kohteikseen sellaiset sosiaaliset rakenteet, jotka luovat tunnetta jaetusta todellisuudesta, kuten tiedotusvälineet, hallituksen tai lähiyhteisöt. Tämän keinotekoisesti luodun epävarmuuden vähentämiseksi olemme alttiita omaksumaan tavallista yksinkertaisempia tai mustavalkoisempia uskomuksia.

Esimerkiksi, jos henkilö uskoo, että paikallishallinto on korruptoitunutta, voi syntyä epävarmuutta myös muissa siihen linkittyvissä asioissa, kuten äänestyskäyttäytymisessä, suhtautumisessa verovarojen käyttöön ja yksilön toimijuudessa sosiaalisessa ympäristössään. Pahimmillaan tämä voi johtaa ennustamattomiin peräkkäisvaikutuksiin, joissa henkilön yksittäinen yritys vähentää koettua epävarmuutta johtaa suuriin, kokonaisvaltaisiin muutoksiin tämän uskomusmaailmassa ja voi lisätä polarisaatiota.

Epävarmuuden vähentämisen periaate tarjoaa keinon ymmärtää ihmisen kognitiivisia, emotionaalisia ja sosiaalisia prosesseja osana samaa mekanismia. Keskeistä tässä yhteydessä on se, että ihmisinä käytämme usein muita ihmisiä keinona hallita epävarmuutta. Näin ollen sosiaaliset verkostot ja viestintä ovat kiinteä osa sitä, miten muutamme miel-tämme ja mihin uskomme.

4 Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press

3 Yhteisö: Käyttäytymisen leviäminen yhteisöissä – sosiaalinen identiteetti sekä yksinkertaiset ja monimutkaiset tartunnat

Mikä tahansa ryhmä voidaan ymmärtää sosiaalseksi verkostoksi, jossa yksilöitä yhdistävät vahvat, heikot tai olemattomat suhteet. Käyttäytyminen leviää näiden yhteyksien kautta, sillä sosiaaliset yhteydet ja verkostot vaikuttavat voimakkaasti käyttäytymisen taustalla oleviin tekijöihin, kuten kykyihin, fyysisiin ja sosiaalisiin mahdollisuuksiin, tunteisiin, motiiveihin ja psykologisiin perustarpeisiin. Ihmisten väliset yhteydet ja ihmissuhteet ovat ihmisen keskeisiä tarpeita ja halu luoda yhteyksiä on perustavanlaatuinen voima, joka viime kädessä perustuu ihmisaivojen sosiaalisiin toimintoihin. Yksilöt eivät muodosta ajattelutapojaan eristyksissä, vaan niitä omaksutaan ympäröivistä sosiaalisista ympäristöistä ja integroidaan toimivaksi, sisäiseksi toimintamalliksi.

Ihmisten sosiaalinen käyttäytyminen perustuu pohjimmiltaan **sosiaalisiin aivoihimme**. Sosiaalisten aivojen teorian mukaan kädellisten aivojen kehityksen tärkein tekijä on ollut sosiaalisen monimutkaisuuden lisääntyminen, joka on vaatinut kognitiivisia resursseja koordinoimaan, kilpailemaan ja seuraamaan paremmin dynaamisia sosiaalisia siteitä ja tarinoita⁵. Sosiaaliset aivot muodostavat kuvan ihmisaivoista sosiaalisena elimenä, joka voi toimintojensa kautta asettaa lähtökohdat sille, miten suhtaudumme toisiimme ja miten nämä suhteet muovaavat käyttäytymistämme.

Sosiaalisella identiteetillä tarkoitetaan sitä, miten ihmisten käsitys heistä itsestään perustuu sosiaalisten ryhmien jäsenyyksiin ja sitä kautta heidän asenteisiinsa muita ryhmiä kohtaan. Luokittelemalla itsensä ryhmän jäseneksi ihminen tunnistaa, että hänellä on ryhmää määritteleviä ominaisuuksia, jotka jaetaan muiden samalla tavalla luokiteltujen kanssa. Sosiaalista jakamista tapahtuukin siinä määrin kuin kognitioita, mieltymyksiä ja

5 Dunbar R. I. (2009). The social brain hypothesis and its implications for social evolution. *Annals of human biology*, 36(5), 562–572.

identiteettejä ryhmässä jaetaan. Ryhmäidentiteetti rakentuu psykologisen sisä- ja ulkoryhmien dynamiikan varaan. Sisäryhmä on sosiaalinen ryhmä, johon henkilö tunnistaa kuuluvansa, kun taas ulkoryhmä on sosiaalinen ryhmä, joka koetaan itselle vieraaksi.

Polarisoituneiden poliittisten näkemysten ja ryhmäidentiteettien lisääntyminen on äärimäinen esimerkki ajatusten ja käyttäytymisen leviämisestä sosiaalisissa verkostoissa. Viime vuosikymmenen aikana poliittisten puolueiden välinen etäisyys ja äänestäjien väliset sovittamattomat erot (joko ideologiset, persoonalliset tai molemmat) ovat lisääntyneet maailmanlaajuisesti⁶. Polarisaatio on kuluneen vuosikymmenen aikana ollut sekä keskeinen keino että tavoite informaatio-psykologisessa vaikuttamisessa. Vaikuttaminen näyttää liittyvän yhä enemmän liberaalien demokratioiden asenneilmastoon (kuten esimerkiksi asenteisiin vähemmistöjä kohtaan, sukupuolirooleihin tai energiapolitiikkaan) ja siten arjen kokemuksiin ja identiteetteihin. Sosiopoliittisen polarisaation kiihtyminen on vihamielisten toimijoiden etujen mukaista, sillä se heikentää liberaalin demokratian perustaa. Se luo jakolinjoja, heikentää luottamusta viranomaisiin ja voi johtaa kriiseihin ja erimielisyyksiin, joihin ei löydy ratkaisuja tavanomaisissa demokraattisen keskustelun kanavissa. Se voi johtaa myös väkivaltaisempaan poliittiseen ilmaisuun ja brutaalimpaan poliittisen vuorovaikutukseen, jotka taas voivat vahingoittaa demokratian kannalta keskeisiä instituutioita. Demokratian määrä on heikentynyt globaalisti viimeisten 15 vuoden aikana^{7 8 9 10}, mikä näkyy osaltaan informaatioympäristön poliittisena ja ideologisena polarisaationa. Laajasti tarkastellen polarisaatiokehitykseen liittyy vaara jännitteiden ja sosiaalisen levottomuuden lisääntymisestä¹¹.

Sosiaalisella tartunnalla¹² tarkoitetaan sitä, miten ideat ja käyttäytyminen leviävät sosiaalisissa verkostoissa, niin verkon sisällä kuin sen ulkopuolellakin. Voidaan ajatella, että paras tapa ”tartuttaa” verkosto uusilla normeilla olisi kohdistaa vaikutustoimet sellaisiin henkilöihin, jotka omaavat laajat sosiaaliset verkostot ja joilla on vain vähän päällekkäisiä yhteyksiä. Viimeaikainen aihetta koskeva tutkimus osoittaa, että informaatio, jonka vastaanottajat ovat jo hyväksyneet (etenkin omissa sisäryhmissään), lähtee leviämään

6 Reiljan, 2020

7 Global State of Democracy Initiative: Global State of Democracy Report 2022, Forging Social Contracts in a Time of Discontent

8 Economist Intelligence: Democracy Index 2022

9 V-Dem Institute: Democracy Report 2023, Defiance in the Face of Autocratization

10 Freedom House: Freedom in the world 2023, Marking 50 Years in the Struggle for Democracy

11 Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta, Valtioneuvoston julkaisu 2021:48, s. 12.

12 Centola, D. (2021). Complex contagions. In Research Handbook on Analytical Sociology (1st ed., pp. 321–335). Edward Elgar Publishing

helpommin esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Ihmiset myös jakavat laajasti ja kritiikittä julkaisuja, jotka vahvistavat heidän olemassa olevia uskomuksiaan. Yksi kontakti voi täten riittää ”tartuttamaan” henkilöön uudenlaisen ajatuksen, joka sopii jo olemassa oleviin ajatusmalleihin ja uskomuksiin. Tätä prosessia kutsutaan **yksinkertaiseksi tartunnaksi**.

Yksinkertaisella tartunnalla, eli käyttäytymisen leviämisellä samanmielisten vertaisten kaikkukammioissa, on monia mekanismeja ja seurauksia. Tartunnat saavat alkunsa siitä, että ihmiset uskovat oman sisäryhmänsä jäseniä enemmän kuin ulkopuoliseksi koetun ryhmän jäseniä. Heillä on myös taipumusta suhtautua oman ryhmänsä jäseniin myönteisemmin kuin muiden ryhmien jäseniin. Ryhmän sisäiset viestit ovat siten vakuuttavampia ja vaikuttavat todenmukaisemmilta, koska ne ovat peräisin lähteistä, joita pidetään uskottavina. Ihmiset luottavat toisiin ihmisiin tietolähteinä enemmän, mikäli he pitävät lähdeä houkuttelevana, voimakkaana ja itsensä kaltaisena. Informaatiovaikuttamisen kentällä tämä voi olla yksi tehokkaimmista vaikuttamisen mekanismeista, sillä se kytkeytyy luottamiseen tavalla, jota voi olla vaikeaa horjuttaa ulkopuolelta.

Ilmaistujen mielipiteiden kohtuuton korostaminen ilmaisematta jääneiden mielipiteiden kustannuksella voi johtaa mielikuvaan ryhmän yksimielisyydestä silloinkin, kun yksimielisyyttä ei varsinaisesti ole olemassa. Trollit ja botit voivat hyödyntää tätä epävarmuudesta ja mielipiteiden ilmaisun puutteesta jäänyttä tilaa korostaakseen omaa agendaansa. Toisin sanottuna tällöin hyödynnetään tilannetta, jossa keinotekoisesti tuotetussa yksimielisyyden illuusiassa ihmiset ilmaisevat yhä epäroivämmin omia näkemyksiään. Jätämme myös usein huomiotta, sivuutamme, unohtamme tai sekoitamme tiedon lähdeä koskevat vihjeet. Tämä selittää osaltaan, miksi pieni osa sosiaalisen median tileistä voi onnistua levittämään valtavan määrän harhaanjohtavaa sisältöä. Monet luottavat asiantuntijoihin ja poliittisiin eliitteihin, ja niillä on valtaa muokata julkisia käsityksiä. Poliittisten johtajien esittämät virheelliset väitteet voivatkin olla tässä suhteessa erityisen vahingollisia. Tämä saattaa myös lisätä heidän mahdollisuuttaan joutua vahingollisten toimijoiden tiedonvälityksen kohteiksi. Ihmisillä on myös taipumusta jakaa informaatiota, joka herättää tunnereaktioita. Tämä voi johtaa sisällöltään ääriäitoja edustavien näkemysten jakamiseen. Informaatiolla, jota jaetaan enemmän, on suurempi vaikutus ryhmän käyttäytymiseen, kuin vähemmän jaetulla informaatiolla.

Samanhenkiset ajatukset, jotka vahvistavat sisä- ja ulkoryhmän välistä vastakkainasettelua ja vastenmielisyyttä vastapuolta kohtaan, vahvistavat tehokkaasti polarisaatiota¹³. Sosiaalisen identiteetin korostuessa ilmenee minuuden kokemuksen kapeutumista, ja muut kuin

13 Kts. Affektiivinen polarisaatio. Yengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., & Westwood, S. J. (2019). The origins and consequences of affective polarization in the United States. *Annual review of political science*, 22, 129–146.

ryhmän kannalta merkitykselliset minän osatekijät heikkenevät. Samanaikaisesti ryhmän jäsenten myönteiset ominaisuudet tukevat omanarvontuntoa. Jopa epäeettinen käyttäytyminen voi tuntua moraalisesti perustellulta sisäryhmässä, siltä osin kuin se palvelee ryhmän etua.

Yhteenvetona voidaan todeta, että yksinkertaisella tartunnalla tarkoitetaan tilannetta, jossa vastaanottajat ovat jo hyväksyneet vastaanottamansa informaation, joten sitä on käsiteltävä vain pintapuolisesti ennen sen jakamista. Voimme kuitenkin tunnistaa myös **monimutkaisen tartuntaprosessin**, jossa ideat ja käyttäytyminen etenevät verkostossa eri tavoin, kun niitä pidetään sosiaalisesti ”riskialttiina”. Tämä koskee myös tapauksia, joissa ideat ja käyttäytyminen haastavat olemassa olevat normit, edellyttävät sosiaalista koordinointia tai tunnepohjaista innostusta ollakseen hyödyllisiä tai joissa ideoiden ja käyttäytymisen legitimitetti ei ole yksiselitteistä. Jotta henkilö voi omaksua uudenlaisen käyttäytymismallin, hänen on ensin havaittava, että useat muutkin ihmiset hänen ympärillään omaksuvat kyseisen käyttäytymismallin. Monimutkaisen tartuntaprosessin tapauksessa viestin välittäminen yhteisön sisällä edellyttää erilaista strategiaa kuin yksinkertaisen tartunnan kohdalla. Tässä tapauksessa agendalle on rekrytoitava useita puolestapuhujia, joiden yhteydet ovat voimakkaasti päällekkäisiä. Tällöin yhteisön jäsenet voivat havaita, että useampi kuin yksi henkilö omaksuu saman käyttäytymismallin tai levittää ideaa.

Polarisoituneiden poliittisten näkemysten ja ryhmäidentiteettien omaksumisprosessi on esimerkki monimutkaisesta tartunnasta. Radikaalin tai ääriyhmä-identiteetin omaksuminen on houkuttelevampaa ihmisille, jotka kokevat epävarmuutta omasta paikastaan maailmassa ja siitä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Vahva sosiaalinen yhteenkuuluvuuden tunne ja ryhmäidentiteetti vähentävät näitä koettuja epävarmuuksia etenkin silloin, kun epävarmuus on uhka omalle identiteetille.

Identiteettiin liittyvää epävarmuutta vähentävät tehokkaimmin ryhmätyypit, joiden jäsenet ovat hyvin samankaltaisia toisiinsa nähden. Nämä ryhmät antavat yksilölle jäykät ja suljetut rajat, selkeät ideologiset uskomusjärjestelmät, yksinkertaisen mustavalkoisen maailmankuvan ja joskus myös karismaattisen ja autoritaarisen johtajan. Yksilöt, jotka kokevat epävarmuutta omasta identiteetistään, ovat taipuvaisia hakeutumaan ryhmiin, joiden sisäisen samankaltaisuuden aste on korkea. Tämä vahvistaa varmuuden tunnetta myös omasta minuudesta ja toiminnasta.

Sosiaalisen polarisaation edetessä yleinen epävarmuus yhteisössä lisääntyy ja häiritsee sen toimintaa. Yhteiskunta voi horjua ja alkaa toimia eriytyneesti integraation kustannuksella.

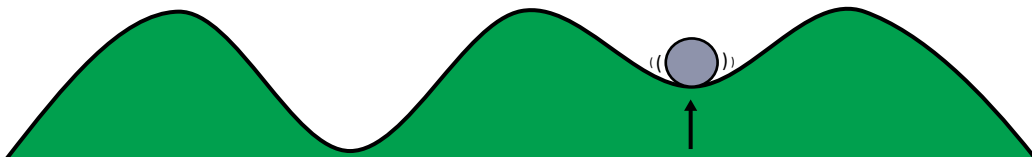
4 Yhteiskunta: Sosiaalisen rakenteen häiriintyminen

4.1 Destabilisaatio attraktorimaaston muutoksena

Järjestelmien tila voi muuttua kahdella tavalla, joko äkillisesti tai asteittain. Merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia tapahtuu usein suhteellisen äkillisten siirtymien kautta¹⁴. Attraktorimaastot muodostavat käsitteellisen mallin, jonka avulla voidaan ymmärtää äkillistä muutosta sekä fyysisissä että sosiaalisissa järjestelmissä, muun muassa yksilöissä, yhteisöissä ja yhteiskunnissa.¹⁵

Mallin perusajatuksena on, että järjestelmässä voi olla useita tiloja, jotka on esitetty laaksoina alla olevassa kuvassa A. Kuvan pallo edustaa järjestelmän nykytilaa. Maiseman muoto määräytyy järjestelmässä käytettävissä olevien kykyjen, motiivien ja mahdollisuuksien mukaan.

Kuvio 1. Kuva A

Tarkastellaan esimerkkiä (kuva A), jossa oikeanpuoleinen attraktori (laakso) edustaa selaista perustilaa, jossa "yhteiskunnan jäsenillä on vahva luottamus valtiollisiin instituutioihin" ja vasemmanpuoleinen attraktori edustaa tilaa, jossa "yhteiskunnan jäsenet eivät luota valtiollisiin instituutioihin". Maiseman muoto määräytyy väestön sosiaalisten vaikutusten dynamiikan (esimerkiksi sen mukaan, miten muut kansalaiset kokevat julkiset instituutiot luotettavina), fyysisten mahdollisuuksien (esimerkiksi päätöksentekoon

14 See <https://psyarxiv.com/3rxyd> for an entry-level introduction in the behaviour change context

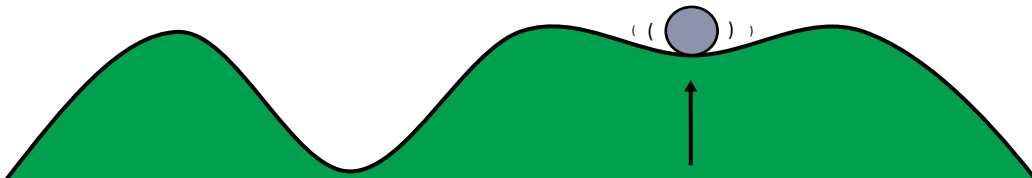
15 Heino, M. T. J., Proverbio, D., Marchand, G., Resnicow, K., & Hankonen, N. (2022). Attractor landscapes: A unifying conceptual model for understanding behaviour change across scales of observation. *Health Psychology Review*, 1–26.

osallistumisen mahdollisuuksien), motivaatiotekijöiden (esimerkiksi sosiaalisen identiteetin), kykyjen (esimerkiksi virheellisten tietojen tunnistamiseen liittyvien kykyjen) ja käyttäytymisen (esimerkiksi tiedon jakamisen) perusteella.

Vihamielinen toimija pyrkii heikentämään luottamusta valtion instituutioiden ja kansalaisten välillä sekä eri väestöryhmien välillä. Keskeisenä tavoitteena on tällöin lisätä epävarmuutta, joka häiritsee eri väestöryhmien sekä valtion johdon sisäisiä ja välisiä suhteita, mikä taas syventää sosiaalista kahtiajakoa ja heikentää sosiaalista yhteenkuuluvuutta. Vihamieliset toimijat provosoivat sisäisiä erimielisyyksiä erilaisilla taktiikoilla, kuten disinformaation neljän pilarin keinoin¹⁶ – hylkäämällä, vääristelemällä, harhauttamalla ja tyrmistyttämällä. Nykyaikaisten digitaalisten ja sosiaalisen median alustojen avulla vihamieliset toimijat voivat vaikuttaa näihin suhteisiin varsin vähäisellä vaivalla.

Onnistuneet hybridivaikuttamisen kampanjat voivat horjuttaa nykytilaa (kuva B) esimerkiksi muuttamalla **yhteiskunnallisia narratiiveja**, jotka liittyvät instituutioita kohtaan koettuun luottamukseen. Tämä voi puolestaan lisätä erilaisilla indikaattoreilla mitattua vaihtelua institutionaalisessa luottamuksessa.

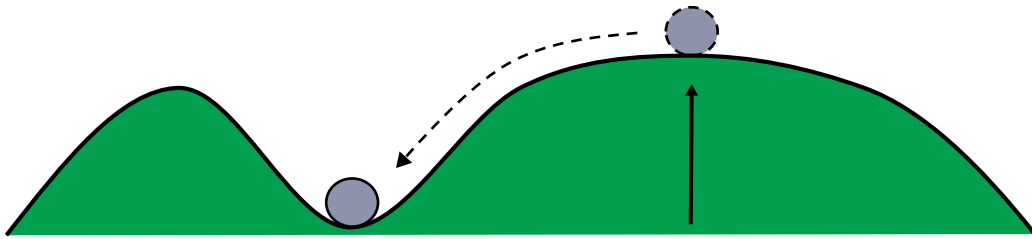
Kuvio 2. Kuva B

16 Nimmo B. (2018), e.g. Combatting disinformation with the four D's, Center for Academic Innovation, University of Michigan

Kun epävakauttamispyrkimykset on saatu päätökseen (kuva C), järjestelmä on altis mille tahansa pienelle sysäykselle, joka saa sen tilan muuttumaan.

Kuvio 3. Kuva C

Järjestelmä voi myös muuttaa tilaansa äkillisesti niin, että maisema pysyy vakiona, mutta jokin tapahtuma tai toimenpide työntää järjestelmän kriittisen pisteen yli (tarkastellaan palloa, joka vierii kukkulan yli kohti vasemmanpuoleisinta attraktoria kuvassa A). Tässä tapauksessa järjestelmän aikaisempi tila pysyy saavutettavissa, toisin kuin siinä tapauksessa, että maiseman muutokset itsessään olivat ensisijainen katalysaattori siirtymiselle (kuva C). Todellisissa järjestelmissä äkilliset muutokset tapahtuvat näiden kahden kategorian yhdistelmänä, eikä mahdollisten attraktorien määrä rajoitu kahteen.^{17 18 19}

Edellä esitetyt mekanismit ja käsitteet korostavat yksilöiden ja ryhmien haavoittuvuutta ulkoisille, vihamielisille toimille. Systeeminen näkemys auttaa ymmärtämään, mitä tapahtuu, kun järjestelmän häirintä onnistuu: Kansallinen tai ylikansallinen yhteistyö häiriintyy, ja järjestelmän epävarmuus lisääntyy. Tämä voi johtaa ”kriittiseen pisteeseen” (kukkulanhuiput yllä olevissa kuvissa A–C), jossa organisaation tila muuttuu äkillisesti.

Kun järjestelmän normaalia toimintaa haastetaan riittävästi ja järjestelmä lopulta vapautetaan kuormituksesta, se ei välttämättä enää palaakaan alkuperäiseen tilaansa vaan siirtyy uuteen attraktoriin. Kriittisiä pisteitä on vaikea ennustaa, koska ne ovat luonteeltaan epälineaarisia ja riippuvaisia järjestelmän alkutilasta. Jälkikäteen on usein havaittavissa, että

17 Scheffer M., Carpenter S., Lenton T., Bascompte J., & Vandermeer J. (2012). Anticipating Critical Transitions. *Science magazine*

18 Lever J., van de Leemput I., Weinans W., Quax R., Dakos V., van Nes E., Bascompte J., & Scheffer M. (2019) *Foreseeing the future of mutualistic communities beyond collapse*, Wiley Online Library.

19 Scheffer M., Borsboom D., Nieuwenhuis S., & Westley F. (2022). Belief traps: Tackling the inertia of harmful beliefs, *Proceedings of the National Academy of Sciences*.

kriittisen pisteen ylittämisen hetki oli järjestelmän kehityksessä kriittinen vaihe²⁰, vaikka ennakoivasti tarkasteltuna tapahtuma oli niin sanottu musta joutsen²¹ kaikille tai useimmille nykytoimijoille.

Tällainen kriittinen piste voi esiintyä useilla tavoilla: Esimerkiksi sosiaalisessa mediassa esiintyvän disinformaation vuoksi yksilö voi alkaa epäillä mahdollisuuksiaan vaikuttaa ympäristöönsä, kunnes hän siirtyy paikallisen demokratian ja päätöksenteon ”aktiivisen osallistujan” attraktorista sen ”passiiviseksi tarkkailijaksi”. Muutos saattaa vaikuttaa myös suuremman yhteisön tilaan. Esimerkiksi paikalliseen päätöksentekoon aktiivisesti osallistuvien määrä vähenee, kunnes yhteisö, jonka attraktoritilana on ollut ”aktiivinen ja kykenee järjestäytymään ja sopeutumaan”, siirtyy attraktoritilaan ”passiivinen ja/tai liian polarisoitunut tekemään aloitteita”.

Attraktorimaastojen taustalla oleva teoria viittaa kahteen tärkeään kysymykseen riskienhallinnassa. Ensinnäkin suurten muutosten ei tarvitse johtua suurista tapahtumista, vaan pienetkin sysäykset voivat riittää, kun järjestelmä sijaitsee matalassa attraktorissa tai maastossa olevan ”kukkulan” huipulla. Toisekseen se, että aiemmat tapahtumat (esimerkiksi tietäntyyppiset virheellistä tietoa levittävät kampanjat) eivät ole aiheuttaneet haitallisia seurauksia, ei tarkoita, että niin ei jatkossakaan tapahdu. Toisin sanoen, kun taustalla oleva maasto on muuttunut vastaanottavaiseksi muutokselle (nykyinen attraktori on muuttunut matalaksi), aiemmin tehottomat kampanjat voivat saada lisätehoa.

On kiinnostava pohtia, onko järjestelmätason muutoksia mahdollista ennakoida ja muutosten syvyyteen varautua. Onko mahdollista seurata esimerkiksi yhteiskunnallisia tai yhteisöllisiä asenteita ja luottamusta tavalla, joka mahdollistaa huolestuttavien, epävakautta aiheuttavien kehityssuuntausten havaitsemisen ja niihin reagoimisen ennen kuin nykyinen, toivottava tila siirtyy vaaralliseen kriittiseen pisteeseen? Heilahtelun lisääntymisen attraktorin muuttuessa matalammaksi on merkityksellistä arvioitaessa järjestelmän mahdollisia tulevaisuudennäkymiä. Tiheällä syklillä kerättävien tietojen avulla voidaan pyrkiä seuraamaan erilaisia indikaattoreita epävakaudesta varoittavien varhaisten signaalien havaitsemiseksi. Tällaista tietoa on kerätty ainakin COVID-19-pandemian yhteydessä sosiaalisen median kautta²².

20 Soifer H., (2012) *The Causal Logic of Critical Junctures*, Comparative Political Studies, Sage.

21 Taleb, N. N., & Blyth, M. (2011). *The Black Swan of Cairo*. Foreign Affairs.

22 Astley, C., Tuli G., Mc Cord K & Brownstein J. (2021). Global monitoring of the impact of the COVID-19 pandemic through online surveys sampled from the Facebook user base. *Proceedings of the National Academy of Sciences, Biophysics and computational biology*.

4.2 Yhteiskunnallinen polarisaatio

Hybridivaikuttaminen hyötyy ihmisten ja poliittisten yhteisöjen välisestä epäluottamuksesta, jolloin epäluottamusta voidaan pyrkiä vahvistamaan eri keinoin. Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa luottamus on laskenut tasaisesti 1970-luvulta lähtien, ja valtion instituutiot menettävät uskottavuuttaan kansalaisten luottamuksen heikkenemisen vuoksi²³.

Tietyissä olosuhteissa on mahdollista, että poliittinen johto voi tulla epäluuloisemmaksi kansalaisiaan kohtaan. Tämä voisi johtua esimerkiksi tilanteesta, jossa pieni määrä ihmisiä, joilla on vahvasti polarisoituneita mielipiteitä olisi saavuttanut suuren osuuden yhteiskunnallisesta mediatilasta, samanaikaisesti, kun ihmiset, joilla on vivahteikkaampia näkemyksiä, olisivat passivoituneet. Tämä voi johtaa aiemmin mainittuun virheelliseen yksimielisyysvaikutukseen. Jos yhteisöt olisivat myös menettäneet suuren osan kyvystään itseorganisoitua, implisiittinen hallintostrategia voisi vaihtua ”vapaudesta tehdä monia paikallisia päätöksiä” keskitetympään ”komentoon ja valvontaan”. Vihamieliset toimijat voisivat hyödyntää tätä kytkentää (esimerkiksi narratiiveja, kuten ”*hallitus haluaa kontrolloida sinua, ja sinun pitäisi vastavuoroisesti vastustaa heidän epäluottamustaan*”) radikalisoidakseen ihmisiä yksilön ja yhteisön tasolla. Keskeinen psykologian käsite, joka vaikuttaa sosiaalisesti välittyvään informaatioon ja siten myös informaation väärinkäyttöön, on **episteeminen luottamus**. Se viittaa monitahoiseen prosessiin, jossa tarkastellaan sekä tiedon että tiedonvälittäjän luotettavuutta, merkityksellisyyttä ja laatua. Lyhyesti sanottuna episteeminen luottamus voidaan jakaa kolmeen tapaan suhtautua muihin ihmisiin: saatamme joko epäillä muiden luotettavuutta tietolähteinä; luottaa ihmisiin luotettavina hyödyllisten tietojen lähteinä ja samalla jatkuvasti arvioida heidän uskottavuuttaan asianmukaisesti; tai luottaa muihin liikaa vaikka luottamukselle ei ole juurikaan perusteita (herkkäuskoisuus). Erityisesti viimeksi mainittu ryhmä on alttiimpi virheille ja virheellisille tiedoille.^{24 25} Lisäksi tiedetään, että korostunut salaliittoteoria-ajattelu vähentää luottamusta auktoritatiivisiin tietolähteisiin, vaikka se samaan aikaan korreloi suurempana luottamuksena populäärien tietolähteiden uskottavuuteen²⁶.

23 United Nations, Department of Economic and Social Affairs: Trust in public institutions: Trends and implications for economic security, 2021

24 1. preprint: Tanzer M, Campbell C, Saunders R, et al. Acquiring knowledge: Epistemic trust in the age of fake news. PsyArXiv; 2021. DOI: 10.31234/osf.io/g2b6k.

25 Nimbi, F. M., Giovanardi, G., Baiocco, R., Tanzilli, A., & Lingiardi, V. (2023). Monkeypox: New epidemic or fake news? Study of psychological and social factors associated with fake news attitudes of monkeypox in Italy. *Frontiers in Psychology*, 14.

26 Imhoff, R., Lamberty, P., & Klein, O. (2018). Using power as a negative cue: How conspiracy mentality affects epistemic trust in sources of historical knowledge. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44(9), 1364–1379.

Myös kansalaisten välinen luottamus on yhtä tärkeä vaikuttamisen kohde. Populismिन nousu pohjautuu osaltaan siihen, että ihmisten välille on helppo kylvää epäluottamusta. Populistiset viestijät luottavat vetoaviin strategioihin, joissa tietyt sosiaaliset vihjeet ryhmään kuulumisesta saadaan vaikuttamaan siihen, miten ihmiset arvioivat poliittisia kysymyksiä ja sitoutuvat niihin. Populistinen yhteiskunta jakautuu vastakkaisiin ryhmiin, strategiaan nimeltä ”populistinen identiteettikehys”: Tavallista kansaa (meitä) uhkaavat eri ulkoryhmät (he), ja kansa kokee olevansa uhattuna samalla, kun poliittinen eliitti hyötyy yliotteestaan. Kääntyminen pois luotettavista medioista ”suodatinkupliin” ja kaikkammioihin vahvistaa entisestään oman ryhmän identiteettiä ja uskomuksia. Objektivistista totuutta ei tällöin myöskään pidetä tärkeänä, koska tietoa pidetään totuutena vain siltä osin kuin se hyödyttää omaa sisäryhmää. Viime vuosina poliittisesta ja sosiaalisesta autoritaarisuudesta sekä populistisia ja autoritaarisia näkemyksiä edustavien äänestäjien osuudesta länsimaissa onkin tullut huolestuttava ja merkittävä kysymys.

Monilla autoritaarisuuteen liittyvillä teorioilla on yleensä kaksi yhteistä perusajatusta: a) autoritaarisuus on pääasiassa yksilöllinen reaktio uhkaaviin tilanteisiin ja b) vaikka joillakin ihmisillä voi olla tiettyä taipumusta autoritaarisuuteen, turvallisuutta ja sosiaalista järjestystä uhkaavat asiayhteydet voivat suosia autoritaarisia asenteita kenessä tahansa yksilössä, mikäli yksilö kokee, ettei hänellä ole kognitiivisia, emotionaalisia ja sosiaalisia resursseja tilanteen käsittelemiseksi.²⁷

Autoritaarisuus saa voimansa yksilöiden anomia-käsityksistä eli näkemyksistä, joiden mukaan maailma on pohjimmiltaan *epävarma ja vaarallinen paikka*. Talouskriisin uhka ja alhainen sosioekonominen asema korreloivat sellaisen maailmankatsomuksen kanssa, jossa maailmaa pidetään erittäin vaarallisena. Kun yksilöt kokevat, etteivät he *hallitse ympäristöään, he omaksuvat todennäköisemmin ideologioita, joiden avulla he voivat kokea hallinnan tunnetta ja palauttaa tuntemuksen, että heidän ympäristönsä on jäsennellyt ja ennakoitavissa*.^{28 29}

Polarisoituneet yhteiskunnat ovat erityisen haavoittuvia autoritaaristen johtajien jakaville ja pelkoa herättäville populistisille viesteille – ”elämä sellaisena kuin me sen tunemme” on hyökkäyksen kohteena. Se, miten helposti autoritaariset johtajat vaikuttavat

27 Torres-Vega L., Ruiz J, Moya M. (2021). Dangerous Worldview and perceived sociopolitical control: Two mechanisms to understand trust in authoritarian political leaders in economically threatening contexts, *Frontiers of Psychology*.

28 Torres-Vega L., Ruiz J, Moya M. (2021). Dangerous Worldview and perceived sociopolitical control: Two mechanisms to understand trust in authoritarian political leaders in economically threatening contexts, *Frontiers of Psychology*.

29 Sibley C. G., Duckitt J. (2013). The dual process model of ideology and prejudice: a longitudinal test during a global recession. *J. Soc. Psychol.* 153 448–466

seuraajiinsa, näyttää selittyvän osittain autoritaaristen johtajien puoleen kääntyneiden henkilöiden luonteenominaisuuksilla ja sillä, miten johtajat ja heidän sisäryhmänsä muuttavat yksilöitä. Tällainen kehitys voi johtaa yllä kuvattuihin, radikaaleihin, kriittisiin pisteisiin: tilanne voi edetä niin vakavaksi, että ainoana vaihtoehtona on *purkaa yhteiskuntaa hallitsevia ideologioita ja korvata niitä paremmilla ideologioilla*³⁰.

30 Smith C, Tindale S. A Social Sharedness interpretation of the January 6th U.S. capitol insurrection, (2022). Group dynamics theory reaserch and practice.

5 Johtopäätökset

Kansakunnat pyrkivät yleensä ylläpitämään ennustettavaa keskinäistä järjestelmää, jossa epävarmuus pysyy siedettävänä kansainvälisten sopimusten ja yhteistyön sekä järjestäytyneiden kilpailukeinojen ansiosta. Demokraattisissa valtioissa legitimizeetti perustuu demokraattisten instituutioiden toimintaan, sillä ne tukevat yksilöiden psykologisia tarpeita eli toimijuutta, pätevyyttä ja yhteenkuuluvuutta. Demokratiat ovat erityisen alttiita näihin instituutioihin kohdistuville hyökkäyksille ja siksi ne vaikuttavat ensisijaisilta disruption kohteilta. Kansalaisten vähentynyt osallistuminen, luottamus ja usko kansakunnan oikeudenmukaisuuteen horjuttavat järjestelmää ja häiritsevät sen toimintaa.

Kollektiivisella resilienssillä tarkoitetaan sitä, miten ryhmän sisäisesti jakama identiteetti auttaa sen jäseniä selviytymään vastoinkäymisistä. Sitä muodostuu erityisesti solidaarisuuden sekä yhteenkuuluvuuden toteutumisen ja niitä koskevien odotusten kautta. Se mahdollistaa ryhmän koordinoitua ja kollektiivisten voimavarojen hyödyntämistä³¹.

Drury ym. korostavat kollektiivisen, psykososiaalisen resilienssin edistämistä sitä, että on tärkeää työskennellä yhdessä ihmisten ryhmänormien ja sosiaalisten identiteettien kanssa eikä niitä vastaan³². Tässä on keskeistä, että julkinen sektori a) tuntee yhteisöjen normit ja identiteetit, sekä b) varmistaa, että on ainakin *mahdollisuus* yhteisesti jaettuun identiteettiin. Yhteiskunnat, joissa institutionaalinen luottamus on ollut korkealla tasolla, ovat yleensä luoneet tehokkaita yksisuuntaisen viestinnän tapoja. Taustalla vaikuttaa se, että yksisuuntaisuus on ollut riittävä viestinnän tapa, kun on työskennelty suhteellisen homogeenisen yleisön parissa.

Polarisaatio ja muuttoliike – esimerkiksi sotien, ilmastonmuutoksen tai hyödykekriisien myötä – haastavat tämän homogeenisuuden luomalla uusia yhteiskunnallisia ryhmiä maiden sisälle. Tässä suhteessa onkin välttämätöntä, että viranomaiset käyvät kaksisuuntaista keskustelua kohderyhmien kanssa, eikä pelkkä mediaviestien massaräätälöiminen ole

31 Drury J, Cocking C, Reicher S. Everyone for themselves? A comparative study of crowd solidarity among emergency survivors. *Br J Soc Psychol.* (2009) 48:487–506.

32 Drury, J., Carter, H., Cocking, C., Ntontis, E., Tekin Guven, S., & Amlôt, R. (2019). Facilitating Collective Psychosocial Resilience in the Public in Emergencies: Twelve Recommendations Based on the Social Identity Approach. *Frontiers in Public Health*, 7, 141.

enää riittävää. Viestinnän räätälöiminen on kuitenkin valtava rasite mahdollisesti jo ennestään ylikuormitetuille ja ylioptimoiduille strategisille viestintäkehyksille. Miten viranomais-ten pitäisi vastata tähän haasteeseen?

Yksi tapa tuottaa tällaisia positiivisia vaikutuksia on vahvistaa yksilöiden kykyä sietää epävarmuutta tarjoamalla keinoja kulloisenkin ympäröivän tilanteen ja siitä saadun informaation realistiseen arviointiin. Tätä voidaan toteuttaa esimerkiksi vahvistamalla sosiaalisia rakenteita ja keskustelun alustoja tavalla, joka mahdollistaa ja ylläpitää normaalia keskustelua eräänlaisena "todellisuuden tarkistamisen välineenä". Erilaisten sosiaalisten vii-teryhmien välinen keskusteluyhteys toimii parhaimmillaan välineenä, jolla voi kriittisesti tarkastella todellisuutta ja uskomuksia. Väistämättä kohtaamaamme epävarmuutta voi olla myös mahdollista käsitellä ja valjastaa rakentavasti, positiivisten prosessien ajuriksi.

Yhteisöjen sisäisten ja niiden välisten suhteiden luonteeseen ja laatuun keskittyminen on hybridiuhkien torjunnan kulmakivi. Tämä edellyttää jatkuvia käyttäytymistieteellisiä valmiuksia ja ponnisteluja niin rakenteellisella kuin poliittisellakin tasolla valtion ja kansalaisten välisten, vastavuoroisten yhteyksien kehittämiseksi, sekä yhteenkuuluvuuden edistämiseksi yhteisöjen sisällä ja niiden välillä.

6 Lopuksi

Monimutkaistuvassa ja yhä nopeamman viestinnän maailmassa on tärkeää varautua vihamielisten toimijoiden aiheuttamiin häiriöihin. Tällaisen vaikuttamisen psykologisten ja systeemisten mekanismien ymmärtäminen on välttämätöntä pahantahtoisten toimien torjumiseksi ja niiden vaikutusten lieventämiseksi. Tässä julkaisussa olemme tarkastelleet joitakin valikoituja ilmiöitä, kuten epävarmuuden vähentämistä, sosiaalisia ilmiöitä ja attraktorimaastoja, jotka kaikki kietovat yksilöiden, kollektiivien ja laajempien järjestelmien väliset kerrokset yhteen. Vaikka tavoitteena on antaa aiheesta yleisluontoinen katsaus, on jatkossa syytä laajentaa teoreettista keskustelua sekä keskustella myös yksityiskohtaisemmin siitä, miten näitä ilmiöitä voitaisiin parhaiten soveltaa myös kognitiiviselta intruusiolta suojautumiseksi. Keskusteluun pitäisi sisältyä vaikuttamismekanismeja koskevan perustutkimuksen lisäksi järjestelmällistä tutkimusta keinoista pahantahtoiseen vaikuttamiseen puuttumiseksi. Hybridivaikuttamisen sosiopsykologiset elementit tulisi tunnistaa myös osana yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden kehittämistä ja strategista ajattelua. Käyttäytymistieteillä on tärkeä tehtävä osana tätä keskustelua.

MUUTA LUETTAVAA

- Chevance, G., Baretta, D., Heino, M. T. J., Perski, O., Olthof, M., Klasnja, P., Hekler, E., & Godino, J. (2021). Characterizing and predicting person-specific, day-to-day, fluctuations in walking behavior. *PLOS ONE*, 16(5), e0251659.
- Hasselman, F. (2022). Early Warning Signals in Phase Space: Geometric Resilience Loss Indicators From Multiplex Cumulative Recurrence Networks. *Frontiers in Physiology*, 13, 859127.
- Proverbio, D., Kemp, F., Magni, S., & Gonçalves, J. (2022). Performance of early warning signals for disease re-emergence: A case study on COVID-19 data. *PLOS Computational Biology*, 18(3), e1009958.
- Scheffer, M., Carpenter, S. R., Lenton, T. M., Bascompte, J., Brock, W., Dakos, V., van de Koppel, J., van de Leemput, I. A., Levin, S. A., van Nes, E. H., Pascual, M., & Vandermeer, J. (2012). Anticipating Critical Transitions. *Science*, 338(6105), 344–348.
- Schiepek, G., & Strunk, G. (2010). The identification of critical fluctuations and phase transitions in short term and coarse-grained time series—A method for the real-time monitoring of human change processes. *Biological Cybernetics*, 102(3), 197–207.
- Weinans, E., Lever, J. J., Bathiany, S., Quax, R., Bascompte, J., van Nes, E. H., Scheffer, M., & van de Leemput, I. A. (2019). Finding the direction of lowest resilience in multivariate complex systems. *Journal of The Royal Society Interface*, 16(159), 20190629.

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
p. 0295 16001
info.vnk@gov.fi
vnk.fi/julkaisut

ISBN pdf: 978-952-383-440-8
ISSN pdf: 2490-1164